

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/163231>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

– Monique Leyenaar –

Monique Leyenaar, hoogleraar Vergelijkende Politicologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, bespreekt naar aanleiding van haar onlangs verschenen boek *Hare Excellentie: 60 jaar vrouwelijke ministers in Nederland*, enkele aspecten van 60 jaar vrouwelijk ministerschap. Namelijk de selectie en de betekenis van het vrouw-zijn. Zij belicht met name de ervaring van de VVD-ministers.

Het ministerschap is een eervolle baan, gekenmerkt door veel macht en status. Het is een begeerde positie waarvoor velen zich geroepen voelen, maar slechts weinigen zijn uitverkoren: in de periode 1956-2016 gaat het om 180 mannen en 33 vrouwen.

De eerste vrouwelijke minister is Marga Klompé. Zij speelt ten tijde van de formatie al een belangrijke rol in de KVP en is bevriend met partijleider Carl Romme. Hij wil dat het relatief nieuwe ministerie Maatschappelijk Werk voor zijn partij behouden blijft en dat de KVP de eerste vrouwelijke minister gaat leveren. Zo komt hij de vrouwen binnen en buiten de KVP tegemoet die al langer strijden voor meer vrouwen in politieke functies. Marga Klompé is al sinds 1948 Kamerlid en zeer actief in de partij en zij is dus een geschikte kandidaat. Willem Drees, de toekomstige minister-president moet nog worden overgehaald, maar uiteindelijk valt de formatie voor Klompé gunstig uit. Bij haar eerste ministerraadvergadering vindt zij een orchidee op tafel en haar aantreden roept verwachtingen op over een specifieke bijdrage van vrouwen in dit ambt. Zo heet de voorzitter van de Tweede Kamer haar welkom met de woorden: 'De maatstaf der beschaving is nog steeds de plaats die de vrouw in de maatschappij bekleedt' en wenst 'het nationale politieke leven geluk met de omstandigheid dat het eindelijk en ten langen leste een bewindsvrouw heeft voortgebracht'. Klompé zelf meent dat zij – als vrouw – het niet wezenlijk anders zal doen. Het enige verschil is volgens haar dat er nu een poederdoos in de ministerskast ligt. Dertig jaar later, in mijn interview met haar in 1986, geeft zij aan dat vrouwelijke politici andere elementen in de discussie brengen en meer op details, op de menselijke kant letten.

Klompé is minister in vijf verschillende kabinetten en is in vrijwel al die kabinetten ook de enige vrouw. Tot aan 1977 zien wij ofwel een vrouwelijke minister, ofwel een vrouwelijke staatssecretaris:

zij wisselen elkaar af.^A Het duurt een kwart eeuw voordat *twee* vrouwelijke ministers in één kabinet worden benoemd. In 1982 hebben Neelie Smit-Kroes en Eegje Schoo zitting in het eerste kabinet van premier Ruud Lubbers. In die jaren staat vrouwenemancipatie hoog op de politieke agenda en zowel de VVD-top als de beoogd premier gaan op zoek naar vrouwelijke kandidaten voor het ministerschap.^B In de paarse kabinetten van premier Wim Kok (1994-2002) vinden we vier vrouwen en in het tweede, derde en vierde kabinet van minister-president Jan-Peter Balkenende (2003-2010) vijf, net als in Rutte II.

De 33 vrouwelijke ministers hebben in deze periode 51 ministersposten bekleed in 24 verschillende kabinetten.^C Van de 33 vrouwen zijn er elf PvdA, tien CDA, negen VVD, twee D66 en één ChristenUnie (CU). Het CDA (en de voorlopers daarvan) is op drie kabinetten na steeds regeringspartij en is daardoor meer dan de andere partijen in staat geweest om een minister te (her)benoemen. In totaal heeft het CDA 21 keer een vrouwelijke minister voor een post voorgedragen, de VVD vijftien, de PvdA elf, D66 drie en de CU één.

Selectie van ministers

De selectie van ministers is een complex gebeuren, toen en nu. Criteria die meer of minder meespelen zijn de factie of bloedgroep binnen de partij; sekse; leeftijd en etnische afkomst van een kandidaat; de regio waaruit men afkomstig is; persoonlijkheidskenmerken, zoals goed kunnen samenwerken en collegialiteit; politieke, leidinggevende en bestuurlijke ervaring, en inhoudelijke deskundigheid. Bo-

A Alleen in het kabinet Drees IV heeft naast Marga Klompé ook Anna de Waal zitting als staatssecretaris.

B KVP (CDA) leider Ruud Lubbers benadert Dieuwke de Graaff-Nauta om minister van Binnenlandse Zaken te worden, maar zij durft dit niet aan en opteert voor het staatssecretariatschap.

C In drie van de 24 kabinetten was er geen vrouwelijke minister.

vendien stelt de rol van publieke persoon hoge eisen aan de mediavaardigheden van een kandidaat-minister. Eenmaal uitverkoren, volgt er nog een antecedentenonderzoek. Vanwege al deze factoren is het ministerschap als carrièreplanning geen goed idee: of men het uiteindelijk wordt is nogal ongewis.

Voor vrouwen is het van belang zichtbaar te zijn en in het vizier te staan van de partijleiders. Het bekleden van belangrijke functies in de partij, of namens de partij zitting te hebben in een vertegenwoordigend orgaan helpt daarbij. Het overgrote deel (27 van de 33) heeft dit soort uitstekende papieren: twintig hebben parlementaire ervaring voor het ministerschap, zes hebben geen Kamerervaring, maar hebben hun partij vertegenwoordigd in het Europees Parlement, de gemeenteraad of Provinciale Staten en soms nog als bestuurder in een grote stad of van een provincie en één was vooral zichtbaar als partijvoorzitter. Ook zijn tien van de 27 eerder staatssecretaris geweest. De eerste vrouwelijke ministers vallen vanzelf op omdat er maar weinig vrouwen in een politieke functie zijn te vinden. Maar naarmate het aandeel van vrouwen in politieke functies stijgt, is er meer nodig om in het vizier te komen. Schultz van Haegen hierover: 'Ik was wel al die jaren als raadslid en wethouder aanwezig op partijcongressen. [...] Mijn gebrek aan gevoel voor hiërarchie, wat inhoudt dat ik prettig en makkelijk met allerlei mensen van laag tot hoog kan praten op partijbijeenkomsten, heeft mij geholpen. Daardoor ken je ook heel veel mensen. Als je meer barrières hebt op dit vlak, of wanneer je je alleen maar beweegt binnen je eigen kring, dan ben je minder in beeld.' Voor Kamerleden verhoogt een lidmaatschap van het fractiebestuur de zichtbaarheid aanzienlijk. Dat geldt ook het regelmatig aanwezig zijn op het bewindspersonalenoverleg (BPO). Gerda Verburg, Edith Schippers en Liesbeth Spies zijn als lid van het fractiebestuur aanwezig bij het BPO. Verburg: 'Dan eet je met elkaar, iedere week, en je bespreekt agendapunten, zaken die goed gaan en die frictie geven.' Tijdens zo'n BPO zegt haar voorganger, minister Kees Veerman, dat zijn opvolger een vrouw moet zijn en dat die vrouw Gerda Verburg heet. Dat blijft hangen!

Marja van Bijsterveldt en Lilianne Ploumen nemen deel vanuit hun functie als partijvoorzitter en Spies later als interim partijvoorzitter. Ploumen: 'Ik heb van heel dichtbij gezien hoe ministers functioneren en waarom sommige zaken goed gaan en andere niet. En waarmee ministers te maken krijgen.' Hanja Maij is op het BPO aanwezig als delegatieleider van de Europese CDA-fractie en Jeanine Hen-

nis omdat zij de VVD-delegatieleider vaak vervangt. Hennis: 'Ik schoof vaak aan vanuit Brussel in plaats van de delegatieleider omdat hij in Brussel woonde en ik meestal toch op weg naar huis was. Daar heb ik Zalm en Rutte ook beter leren kennen.'

Vrouwelijke Kamerleden kunnen zich ook profileren door het woordvoorderschap op een beleids-terrein en door hun kennis en deskundigheid bij het optreden in de Kamer hetgeen zijn weerslag in de media vindt. Wanneer een bepaalde ministerspost nog vacant is, dan kan de combinatie van woordvoorderschap op het relevante beleidssterrein en vrouw-zijn de doorslag geven. Smit-Kroes is bijvoorbeeld gevraagd als staatssecretaris op Verkeer en Waterstaat door een minister die inhoudelijk minder goed was ingevoerd op dit terrein dan zij. Ook voor Annemarie Jorritsma is de combinatie van belang geweest: 'Het was voor iedereen helder dat als V&W naar de VVD ging, ik dan minister zou worden, ik was immers twaalf jaar woordvoerder op dit terrein geweest.' Wat Jorritsma ook geholpen heeft, zijn de felle debatten tussen Kamerlid Jorritsma en minister Hanja Maij, die nogal wat media aandacht kregen. De *Groene Amsterdammer* over Jorritsma: 'Ze treft het met Maij-Weggen als minister. Er gaat geen dag voorbij of er ligt een persbericht van haar hand in reactie op de ideeën die mw. Maij in de media lanceert.'¹ En *Elsevier*: 'In het najaar van 1989 kwam Hanja Maij-Weggen als minister van Verkeer en Waterstaat en zij was voor Annemarie Jorritsma een geschenk uit de hemel. Alhoewel de beide verkeersdames op het persoonlijke vlak geen ruzie hadden, stonden ze in de Tweede Kamer als 'kijvende wijven' tegenover elkaar. Bij de allereerste begrotingsbehandeling ging het al mis.'²

Het in beeld zijn bij partijleiders is dus belangrijk voor hen die een ministerschap ambiëren. Maar hoe zit het dan als men zijn sporen niet binnen een partij heeft verdiend? Zo'n situatie hoeft niet per se een nadeel te zijn. Het kan zelfs een voordeel zijn wanneer partijleiders bewust zoeken naar mensen van buiten, zoals in 1994 Van Mierlo van D66 en in 2007 Wouter Bos van de PvdA doen. Zes vrouwen komen van buiten de partijpolitieke kringen: Els Borst, Winnie Sorgdrager, Sybilla Dekker, Rita Verdonk, Jacqueline Cramer en Ella Vogelaar. Sybilla Dekker wordt al uitgenodigd voor een gesprek met VVD-fractie-voorzitter Bolkestein ten tijde van de formatie van Kok II. Dan is de ministerspost Sociale Zaken aan de orde. Zij verschijnt in beeld omdat 'ik een van de weinige vrouwen was die bij een werkgeversorganisatie zat'. Zij refereert aan haar baan als directeur van

het Nederlandse Verbond van Ondernemers in de Bouwnijverheid en – als directeur van de Algemene Werkgeversvereniging – aan haar lidmaatschap van VNO/NCW. Bovendien is Dekker bekend en staat op de lijstjes van *Opzij* en van vrouwenorganisaties vanwege haar inzet om meer vrouwen benoemd te krijgen in de top van bedrijven. Rita Verdonk valt op bij de VVD-top, omdat zij zich roert tijdens een partijvergadering over het thema openbare orde en veiligheid. Verdonk beschrijft een vergadering van de VVD-Kieskring waar zij zich presenteert en waar ook fractievoorzitter Jozias van Aartsen aanwezig is. Verdonk: ‘Toen stond er een man op in de zaal en die zei: nou meneer Van Aartsen, daar staat uw volgende minister van Justitie.’

In het algemeen is het voor potentiële kandidaten afwachten en hopen op een verlossend telefoontje van de politieke Olympus. Maar er zijn ook een paar uitzonderingen op zo’n passieve rol. Zo geven Kroes, Jorritsma, Peijs en Hennis aan er zelf voor te hebben gezorgd dat hun ambities bij de sleutelfiguren in het formatieproces bekend zijn.

Soms is er sprake van een zekere schroom en moeten vrouwen worden overgehaald. Partijleider Zalm verbaast zich hierover en zegt een keer tegen Melanie Schultz: [...] ‘Als ik aan mannen vraag wil je minister worden, dan vragen zij niet eens om welk ministerie het gaat. En als ik het aan vrouwen vraag, dan moeten ze er nog drie keer over nadenken en overleg voeren met weet-ik-wie-niet-allemaal.’

In de loop der tijd heeft sekse als criterium voor de samenstelling van een kabinet meer gewicht gekregen. Formateurs in de jaren zestig en zeventig maken zich geen grote zorgen over een bordes met geen of slechts één enkele vrouw. Alhoewel? Minister Gardeniers (1977-1982) over de bordesscène: ‘Ik moest op de eerste rij staan voor het plaatje, omdat ik vrouw ben.’ Beoogd premiers Balkenende en Rutte die respectievelijk maar één (in 2002) en drie (in 2010) vrouwelijke ministers selecteren, krijgen echter de wind van voren. Krantenkoppen van oktober 2010: ‘Kritiek op “mannenkabinet” zwelt aan’; ‘Ruttes “keuze voor kwaliteit” is een slag in het gezicht van vrouwen’ en ‘De vrouw op nummer twee is er voor de sier en voor de stemmen’.

Dat ‘sekse’ concurreert met andere selectiecriteria, blijkt bijvoorbeeld uit de zoektocht naar vrouwelijke ministers van partijleider Wim Kok in 1989. Hij heeft Hedy d’Ancona en Ien Dales op het oog, beiden eerder staatssecretaris geweest. De eerste zegt toe, de tweede kan hij niet bereiken, omdat Dales,

als burgemeester van Nijmegen, op werkbezoek is in Azië. Hij benadert dan het Kamerlid Eveline Herfkens voor de post van Ontwikkelingszaken. Zij stemt in en koopt al vast haar outfit voor de beëdiging en de bordesfoto. Maar wanneer Ien Dales alsnog terugbelt en het aangeboden ministerschap van Binnenlandse Zaken aanvaardt, verdwijnt deze outfit (voorlopig) in de kast. Herfkens vertelt hoe Kok haar dan opbelt en tegen haar zegt: ‘Nu Dales minister is, heeft de PvdA niet nog een vrouw nodig’. Hij benoemt dan Jan Pronk op deze post, die de linkervleugel van de PvdA vertegenwoordigt.

Welk ministerie?

Is de verdeling van departementen over vrouwen en mannen sekse-neutraal? Uit de reacties van kranten op bijvoorbeeld de eerste vrouwelijke minister op Binnenlandse Zaken of op Defensie blijkt dat niet alle departementen ‘even zwaar’ worden beschouwd en dat sommige ministeries beter bij vrouwen dan bij mannen zouden passen. Het *Vrije Volk* noemt de benoeming in 1989 van Ien Dales op Binnenlandse Zaken een doorbraak: als eerste vrouw in de parlementaire geschiedenis op een van de zwaarste posten die het kabinet-Lubbers III zal kennen. Ruim twintig jaar later, in 2012, meldt *de Volkskrant* over de benoeming van Hennis: ‘Weer wordt een mannenbolwerk gesloopt. Met Jeanine Hennis krijgt Nederland de eerste vrouwelijke minister van Defensie.’

Verwijzend naar in de politicologische literatuur veelgebruikte indelingen van departementen³, blijkt de grootste groep ministersposten van vrouwen (20) te vallen in de categorie Welzijn, Cultuur, Volksgezondheid en Onderwijs, beleidsterreinen die alle als feminien worden gezien en een gemiddeld prestige kennen. Dan volgen de ministeries die met Verkeer, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu te maken hebben (14). Qua prestige behoren zij ook tot de midden-categorie en kunnen worden beschouwd als masculiene of neutrale departementen. Verder zien we dat met de tijd gendernormen een stuk minder belangrijk zijn geworden: tot aan 1982 is de spreiding over departementen nog zeer beperkt en betreft het alleen maar zogenaamde feminie ministeries. In deze eeuw is de spreiding veel groter en vinden we vrouwelijke ministers op masculiene en prestigieuze departementen. Wel is het zo dat op de prestigieuze posten als Algemene Zaken, Buitenlandse Zaken, Financiën en Sociale Zaken nog geen enkele vrouw is benoemd.

Tabel 1: *Eerste vrouwelijke minister per departement.*

<i>Jaar</i>	<i>Departement</i>	<i>Minister</i>	<i>Partij</i>
1956	Maatschappelijk Werk	Marga Klompé	KVP
1973	Volksgezondheid en Milieuhygiëne	Irene Vorrink	PvdA
1982	Verkeer en Waterstaat	Neelie Kroes	VVD
1982	Ontwikkelingssamenwerking	Eegje Schoo	VVD
1989	Binnenlandse Zaken	Ien Dales	PvdA
1994	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	Margreeth de Boer	PvdA
1994	Justitie	Winnie Sorgdrager	D66
1998	Economische Zaken	Annemarie Jorritsma	VVD
2002	Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	Maria van der Hoeven	CDA
2003	Vreemdelingenzaken en Integratie	Rita Verdonk	VVD
2007	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	Gerda Verburg	CDA
2012	Defensie	Jeanine Hennis	VVD

In Tabel 1 staat weergegeven wanneer een vrouw voor de eerste keer een bepaald ministerie gaat leiden. Van de twaalf keer, neemt de VVD er vijf voor zijn rekening: Neelie Smit-Kroes op Verkeer en Waterstaat, Eegje Schoo op Ontwikkelingssamenwerking, Annemarie Jorritsma op Economische Zaken, Rita Verdonk op Vreemdelingenzaken en Integratie en Jeanine Hennis op Defensie. De komst van de eerste vrouw op het ministerie van Defensie doet bijna net zo veel stof opwaaien als de benoeming van de eerste vrouwelijke minister Marga Klompé. Gevraagd naar de reacties vanuit het departement, zegt Hennis niet het idee te hebben dat haar komst als problematisch werd ervaren. Wel vereist haar komst op Defensie enige aanpassingen, bijvoorbeeld het in gebruik nemen van een rugzakje als handtas, omdat haar mannelijke adjudant het wat merkwaardig vindt om haar handtas in het openbaar te dragen.⁴

Hare

Welke betekenis heeft het vrouw-zijn voor de uitoefening van het ministerschap? De ministers zijn er niet uit. Bijna allemaal, toen en nu, geven aan er 'genoeg van te hebben' om 'altijd maar' te worden aangesproken op dat vrouw-zijn door bijvoorbeeld pers en politicologen. Anderzijds erkennen de meeste ministers dat hun sekse er in belangrijke mate voor heeft gezorgd dat zij op deze positie zijn terechtgekomen. Historica Mineke Bosch wijst erop hoe belangrijk het voor de eerste vrouwelijke politici is om zich niet op het vrouw-zijn te laten voorstaan

en het privéleven weg te moffelen. Zij moesten immers voldoen aan het beeld van een politicus en dat was nu eenmaal een man.⁵ Op de vraag of het wat uitmaakte antwoordt Klompé: 'Dat is heel moeilijk te zeggen. Kijk, ik had wel de gewoonte om wanneer de vrouw van een van de ministers ziek was te vragen: "hoe is het met uw vrouw" en dan stuurde ik een bloemetje. Ook zei ik op een gegeven moment: "help me eens even in mijn jas, doe de deur eens voor mij open". Daarin bleef ik ook helemaal mezelf. Ik weet niet wat er verandert als een vrouw minister is, dat moet je vragen aan de mannen. Ik blijf mezelf, ik zit hier niet op de stoel en zeg: "denk eraan, er zit een vrouw", dus ik blijf mezelf en dan moet je het maar merken. Zij (de mannelijke collega's, ML) hebben mij wel eens verteld dat je aanwezigheid een bepaalde toon in de discussies teweegbrengt.'⁶

Op vergelijkbare wijze zijn de ministers Vorrink en Gardeniers onzeker over wat hun vrouw-zijn nu eigenlijk betekent voor het ministerschap. Vorrink: 'Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik het als vrouw driemaal zo goed moest doen als een man. Dat ben ik ook niet, het kan me ook geen bal schelen. Je zou kunnen zeggen dat ik met blind vertrouwen Kafka's slot ben binnengewandeld. Maar het is toch wel erg moeilijk, als enige vrouw in de ministerraad. Voor jezelf vooral. Ik ben nooit professioneel politica geweest. En toch, als je niet oppast dreig je niet helemaal man, niet helemaal vrouw te worden.'⁷

Minister Til Gardeniers houdt zelf tegen dat er twee vrouwelijke staatssecretarissen worden be-

noemd op haar departement, want: 'Drie vrouwen op het departement, dat is voor ambtenaren verschrikkelijk, die worden allemaal gepest.' Een andere reden om dit te blokkeren geeft zij in een interview in *De Tijd* (1978), namelijk niet de kans te willen lopen dat het juist vrouwen zijn die falen: 'Ik zie de koppen al voor me: *Vrouwenplaneet Medusa heeft het niet gehaald, het Dreimädelhaus kan het niet aan*. Dat zou zeer nadelig zijn geweest voor de emancipatiegedachte.'⁸ Verder geeft zij aan dat het volstrekt duidelijk was dat 'als ik er niet bij was in de vergadering van de ministerraad, de mannen onder elkaar dan een ander gesprek hadden. Maar ik heb nooit gehad dat als ik binnenkwam er een gesprek stopte, dat gebeurde niet.'

In het begin moesten de vrouwen zich bewijzen en zoals minister Schippers zegt over deze eerste generatie vrouwelijke ministers: 'Je gaat je niet bewijzen door te zeggen "ik ben heel anders".' Minister Ien Dales in 1978: 'Ik ben niet het type dat zegt dat vrouwen het op dit soort posten beter doen dan mannen. Het is volstrekt onzin om te beweren dat wanneer wij de wereld zouden regeren het allemaal anders en beter zal gaan. Ik voel me ook niet zo duidelijk 'vrouw'. Ik voel me bezig.'⁹ Dales, Smit-Kroes, Maij en De Graaff-Nauta brengen dan ook met kracht naar voren dat zij niet op deze post zitten, *omdat* zij vrouw zijn. Neelie Smit-Kroes als staatssecretaris in 1979: 'Ik hoop oprecht dat men mij niet voor deze taak heeft gekozen omdat ik vrouw ben. Ik calculeer een gewenningsperiode in, telkens als ik een mannenbastion betreed. Gewoon je werk doen, dan houden flauwe grappen en argwaan vanzelf op.'¹⁰

Ministers zoals Jorritsma, Herfkens en Netelenbos hebben een ander 'achterland': zij komen uit een Tweede Kamer waar eind jaren tachtig feminisme en vrouwenemancipatie hoog op de agenda staat. Ook de andere vrouwelijke ministers worden in hun werk vóór het ministerschap geconfronteerd met een grote maatschappelijke aandacht voor bijvoorbeeld economische zelfstandigheid en politieke vertegenwoordiging van vrouwen. Voor hen is het dan ook vanzelfsprekender dat het vrouw-zijn medebepalend is om te worden geselecteerd voor het ministerschap. Minister Borst hierover: 'Ik denk dat ik bevoorrecht ben geweest door mijn vrouw-zijn, dat ik een aantal keer een functie heb gekregen juist omdat ik vrouw was en omdat ze ook zo graag een vrouw wilde benoemen. [...] Als je eenmaal met je kop door het glazen plafond heen bent, dan is het een voordeel. Maar dan vind ik het ook wel goed dat je dan ook niet je feminisme helemaal verliest, dat je

bij de uitoefening van dat beroep ook steeds aan de vrouwen blijft denken.'

Het aantal vrouwelijke ministers maakt ook nog wat uit. Een gemengde ministerraad is te prefereren boven een raad met slechts één vrouw. Minister Kroes zet zich nu al jaren in voor evenredig samengestelde besturen: 'In begin jaren tachtig hamerde ik zelf ook niet op het aandeel vrouwen, ik vond dat het om deskundigheid ging. Eegje [Schoo] en ik waren de enige vrouwen in dat kabinet als ministers. Daarvan heb ik ook geleerd. Later ben ik nog een keer de enige vrouw geweest. Het helpt bij wat nu al lange tijd is mijn benadering is: je moet aantallen vrouwen in een club of organisatie hebben wil je de werkwijze veranderen. Als je namelijk met twee of alleen met jezelf bent, dan pas je je aan aan de regels van het mannenspel.'

Nu een aandeel van tenminste een-derde vrouwen in een kabinet de norm lijkt te zijn en vrouwenemancipatie allang geen brandend issue meer is, heeft ook het vrouw-zijn volgens de ministers in Balkenende IV en in Rutte I en II voor een belangrijk deel zijn betekenis verloren. Men heeft het over een andere generatie. Met name de vijf vrouwen in Rutte II benadrukken dat bij hun benoeming geslacht minder belangrijk is geweest. Schippers: 'Bij mijn generatie maakt dat echt niet veel uit. Voor mijn generatie geldt ook dat het niet meer een voordeel is. De generatie voor mij had dat wel. Toen was het echt een voordeel om een vrouw te zijn, omdat men aan quota moest voldoen. [...] Ik heb zelf niet het idee dat bij mij het vrouw-zijn heel erg tegen of voor mij heeft gewerkt. [...] Het enige grote verschil is het 'old boys network', dat is er wel degelijk.'

Net zoals Klompé aarzelen de meeste geïnterviewde vrouwen bij de vraag of zij verschillen zien tussen vrouwelijke en mannelijke ministers als groep. De eerste reactie is dat er geen verschillen zijn, maar na doorvragen komen een aantal verschillen op tafel. Bijvoorbeeld dat vrouwelijke ministers als groep korter spreken, meer 'to the point zijn', meer gericht zijn op consensus bereiken en minder gauw weglopen uit de ministerraad en tijdens de beraadslagingen meer oog voor burgers hebben. In een aantal kabinetten hebben de vrouwelijke ministers ook echt steun aan elkaar. Ook doen zij (bijvoorbeeld in Kok I) samen aan fitness voordat zij naar de ministerraad gaan en vormen zij een front wanneer topbenoemingen aan de orde komen en er 'weer geen namen van vrouwelijke kandidaten op de lijst voorkomen'.

Ten slotte noemen de ministers een andere behandeling door de pers. Vrouwelijke politici wor-

den geconfronteerd met stereotyperingen door journalisten. Politicologe Donatella Campus constateert dat de media drie frames gebruiken in hun berichtgeving over vrouwelijke politieke leiders: dat van verzorger ('caretaker'), dat van buitenstaander ('outsider') en dat van hervormer ('cleaning up politics').¹¹ Op zich zijn dit geen negatieve stereotyperingen, maar deze frames versterken wel het beeld dat vrouwelijke politici anders zijn en dat zij, door te kiezen voor een politieke functie, afwijken van de natuurlijke orde.

De vrouwelijke ministers noemen zelf nog de adjectieven die vaak in combinatie met vrouwelijke ministers worden gebruikt, zoals snateren, kwekken en kwebbelen en de overdreven aandacht voor uiterlijk en kleding, ten koste van hun beleid en politieke ideeën.

'Gekleed in een fijn geruit nazomerjasje met elleboogstukken stapt minister Borst-Eilers (Volksgezondheid) voor het Tweede Kamer gebouw uit haar dienstauto' (*NRC Handelsblad*, 1994).

De nadruk op het uiterlijk van ministers lijkt niet erg belangrijk, maar trivialisering ligt op de loer, hetgeen dan weer de geloofwaardigheid van de minister kan aantasten. Voorbeelden zijn de vergelijking in de pers van minister Hanja Maij met de meisjesromanfiguur Joop ter Heul of de overdreven aandacht in het begin van hun ministerschap voor de jeugdigheid van de ministers Sorgdrager en Hennis. Minister Schippers denkt ook in het begin van haar ministerschap: 'Je doet het met de kleren die je hebt en dit trek ik vandaag aan en verder ben ik voornamelijk bezig met wat ik inhoudelijk die dag moet doen. Maar wat er in het begin werd geschreven over mijn uiterlijk, echt zo erg. Dan kan je tegen jezelf zeggen: trek het je niet aan, maar dat doe je toch.' De pers heeft commentaar op het feit dat zij nooit sieraden draagt, dat zij met een boodschappentas loopt (omdat zij veel stukken meeneemt) en op een gegeven moment kruipt dit commentaar toch onder haar huid en past zij zich aan: 'Ik durf de stelling aan dat er geen vrouwelijke minister is die zich daar niets van aantrekt.' Met uitzondering van minister Dales gaat de stelling van minister Schippers op en zijn de ministers zich sterk bewust van hoe zij over (willen) komen.

Het ministerschap is een eervolle, maar zware functie, soms leuk, soms verschrikkelijk. Maar aan motivatie ontbreekt het de vrouwelijke ministers niet. Alle geïnterviewden zijn vastbesloten om de klus te

klaren en iets te betekenen op hun beleidsterrein en hebben het harde werken en de voortdurende aandacht van de pers daarvoor over. Sekse is één van de criteria om geselecteerd te worden en in 60 jaar is de norm van 'één-vrouw-is-genoege' naar 'ten minste-een-derde' verschoven en is de trend richting 50 procent. Wij zien dat steeds vaker al in de campagne wordt aangekondigd door een kandidaat-premier dat hij of zij, indien gekozen, een kabinet zal benoemen dat voor de helft is samengesteld uit vrouwen. In Nederland is de volgende mijlpaal de eerste vrouwelijke premier. In 1967 was Marga Klompé bijna minister-president geweest en in 2012 gold dat voor Edith Schippers. Vijftig jaar geleden, zo dachten velen waaronder Marga Klompé zelf, was Nederland niet rijp voor een vrouwelijke premier. Nu, in 2017, is eerder het tegendeel aan de orde. In een tijd van sterke polarisering, zowel partijpolitiek gezien, als in de samenleving, is er veel behoefte aan charismatisch, bindend en competent politiek leiderschap, eigenschappen die vrouwen bij uitstek hebben, zoals uit *Hare Excellentie* is gebleken.

Prof.dr. M. (Monique) Leyenaar is hoogleraar Vergelijkende Politicologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Onlangs verscheen van haar hand het boek Hare Excellentie: 60 jaar vrouwelijke ministers in Nederland (Prometheus, 2016). Het boek bespreekt het ministerschap vanuit het perspectief van de 33 vrouwelijke ministers die Nederland tot nu toe heeft gekend.

Eindnoten

- 1) *De Groene Amsterdammer*, 21 februari 1990.
- 2) *Elsevier*, 8 oktober 1994.
- 3) Zie bijvoorbeeld: James Druckman en Paul Warwick, 'The Missing Piece: Measuring Portfolio Salience in Western European Parliamentary Democracies', *European Journal of Political Research*, vol. 44(1), 2005, pp. 17-42; Mona Lena Krook en Diana Z. O'Brien, 'All the President's Men? The Appointment of Female Cabinet Ministers Worldwide', *The Journal Of Politics*, vol. 74(3), 2012, p. 846.
- 4) ANP, 20 december 2013.
- 5) Mineke Bosch, 'Het persoonlijke is politiek: de dilemma's van gelijke behandeling in de biografie', in: Hans Renders en Gerrit Voerman (red.), *Privé in de politieke biografie*, Amsterdam, 2007, pp. 49-66.
- 6) Zie ook: Gerard Mostert, *Marga Klompé, 1912-1986. Een biografie*, Amsterdam, 2011, pp. 251-256; Mieke Aerts, *De Politiek van de Katholieke Vrouwenemancipatie*, Amsterdam, 1994, pp. 45-51.
- 7) Krantenartikel uit 1973. Krant onbekend.
- 8) *De Tijd*, 22 december 1978.

- 9) *Opzij*, september 1978 (als directeur sociale dienst Rotterdam).
10) *Elseviers Magazine*, 26 mei 1979.
- 11) Donatella Campus, *Women Political Leaders and the Media*, Basingstoke, 2013.